

Spol in upor. Zbrana dela Angele Vode. I. knjiga, Ljubljana, Krtina 1998, 351 strani
Značaj in usoda. Zbrana dela Angele Vode. II. knjiga, Ljubljana, Krtina 1999, 274 strani
Spomin in pozaba. Zbrana dela Angele Vode. III. knjiga, Ljubljana, Krtina 2000, 346 strani

Knjige, ki so izšle pri založbi Krtina med letoma 1998 in 2000, *Spol in upor*, *Značaj in usoda* ter *Spomin in pozaba*, so dela Angele Vode, leta 1892 rojene učiteljice, defektologinje, angažirane javne delavke, publicistke, predavateljice, članice številnih ženskih organizacij in društev, marksistke in feministke ter vsestransko dejavne javne delavke. Pobudo za izdajo zbranih del Angele Vode je dala Mirjam Milharčič Hladnik, ki se je v Slovenskem šolskem muzeju, medtem ko je proučevala učiteljstvo na Slovenskem, srečala tudi z Angelo Vodetovo.¹ Njeno življenje in delo jo je očaralo in prevzelo, da sprano modrih trakov sive kartonaste škatle, v kateri je shranjeno arhivsko gradivo Angele Vodetove, nikoli več ni mogla odvezati drugače kot z ganjenostjo. Odslej jo je povsod spremljala tiha želja, da bi njena dela spoznale tudi sedanje in bodoče generacije. Dolgoletna prizadevanja Mirjam Milharčič Hladnik so obrodila sadove. Danes so na voljo tri knjige zbranih del Angele Vode. Glavni vir za natis teh del je zupuščina v Slovenskem šolskem muzeju, čeprav hrani arhivsko gradivo Vodetove tudi Arhiv Republike Slovenije, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II. (prej Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino - INZ).

Prva knjiga *Spol in upor* je pravzaprav sestavljena iz treh delov, uvodne študije Mirjam Milharčič Hladnik in dveh del Angele Vode, in sicer leta 1934 objavljene knjige *Žena v današnji družbi* ter nikoli objavljene študije *Aktivnost slovenskih učiteljic*. Avtorica uvodne študije je opravila izredno zahtevno delo, saj je zbrala ogromno arhivskega gradiva, časopisov, revij, literature in pričevanj. V uvodni študiji o življenju in dejavnosti Angele Vode je spretno prepletla vezno besedilo s spomini Vodetove in s pričevanji tistih, ki so jo poznali.

Delo *Žena v današnji družbi* je razdeljeno na tri glavna poglavja. Prinaša analizo družbenega položaja ženske, zgodovinske vzroke za neenakopravnost ženske ter možnosti za njeno odpravo, opozarja pa tudi na nevarnost fašizma, ki ga je Vodetova pozneje obdelala v posebni knjigi. S knjigo *Žena v sedanji družbi* je želela slovenske ženske predvsem spodbuditi, da bi ne bile le "varuhinje domačega ognjišča" in pasivne opazovalke sveta, ki so ga do tedaj v pretežni meri krojili moški, ampak da bi se začele zavedati pomena svoje vloge v družbenem življenju in da bi jo bile pripravljene tudi dejavno uresničevati. Zato jih je najprej seznanila s položajem ženske v preteklih obdobjih, od praskupnosti, preko antike in srednjega veka do uveljavitve kapitalističnega gospodarstva. Obenem pa je opozarjala na različne vzroke (politične, gospodarske, psihološke ipd.), ki so privedli do neenakopravnosti žensk in nakazala možnosti za vse-

stransko koristno medsebojno sožitje obeh spolov. V drugem delu knjige je podrobno prikazala ženin položaj od 1. svetovne vojne do začetka tridesetih let, v času, v katerem so gospodarske razmere ženske silile, da so se začele ozirati za zaslužkom. Zavzela se je za nujnost temeljnih reform, socialnih, političnih in gospodarskih, bila pa je tudi zagovornica korenitih sprememb v družinskem življenju in vzgoji. Posebno pozornost je posvetila vlogi ženske v obdobju gospodarske krize in med vzponom fašizma ter nacizma. Preroško je opozarjala na nevarnost fašizma, ki je ekonomske težave izkoristil med drugim tudi za demagoško prepričevanje množice o nujnosti vračanja ženske k družinskim obveznostim, zaradi česar ji je odrekal pravico do zaposlitve.

Drugi del knjige ima naslov *Aktivnosti slovenskih učiteljic*. Besedilo je nastalo v letih od 1958 do 1960 na pobudo Erne Muser, ki je prevzela nalogo napisati zgodovino ženskega gibanja in je želela vključiti tudi tekst Angele Vode, saj je bila prav gotovo ena izmed najbolj dejavnih, pogumnih in samosvojih žensk predvojnega obdobja. Vendar pa niti zgodovina ženskega gibanja niti besedilo Vodetove nista bila objavljena. Spis o dejavnosti slovenskih učiteljic² je razdeljen na pet poglavij, ki podajajo pregled učiteljstva s posebnim poudarkom na delovanju učiteljic, predvsem po obdobju, ko je bil sprejet osnovnošolski zakon o ljudskih šolah, na osnovi katerega so postale ljudske šole v slovenskih pokrajinah zares slovenske, in ko je učiteljšče postalo dostopno obema spoloma.

Druga knjiga zbranih del z naslovom *Značaj in usoda* je sestavljena iz uvodne študije, ki jo je prav tako kot v prvi napisala Mirjam Milharčič Hladnik, in ponatisa knjige Angele Vode *Spol in usoda*, ki je v dveh delih izšla v letih 1938 in 1939.

V uvodni študiji je Mirjam Milharčič Hladnik spregovorila o usodnem dogodku ob izidu drugega dela knjige Angele Vode, in sicer o različnih odzivih javnosti, o časopisni polemiki in o avtoričinem neuspešnem iskanju pravice na sodišču. Pri tem je nanašala kopico svojih pogledov na življenjsko pot in javno delovanje njene avtorice, pomagala pa si je tudi s številnimi citati iz časopisov pa tudi iz spominov, ki jih je napisala Angela Vode.³ Tako je Milharčičeva zelo spretno sestavila pripoved ne le o življenjski prelomnici Angele Vodetove, ampak tudi o njenih prizadevanjih za lepšo prihodnost slovenske ženske. Ob koncu pa je pod naslovom *Samotni spomin* vpletla v besedilo še spomine Angele Vodetove na polemiko, ki se je začela ob njeni knjigi, in na njeno neuspešno iskanje zadoščenja na sodišču. Tako je Milharčičeva skušala prikazati tudi oblastna razmerja, ki so v tridesetih letih prevladovala na Slovenskem. Gonja proti

¹ Slovenski šolski muzej (SŠM), fasc. 296, Angela Vode.

² Tekst *Aktivnost slovenskih učiteljic*, ki je objavljen, hrani SŠM, podoben sestavek z naslovom *O deležu slovenskih učiteljic v slovenskem kulturnem in političnem življenju* pa je v Arhivu Republike Slovenije (ARS), Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II. (prej arhiv INZ).

³ Ti spomini so v celoti objavljeni v 3. knjigi zbranih del Angele Vode *Spomin in pozaba*.

knjigi je bila po mnenju Milharčičeve primer militantnega novinarstva, kjer niso bila pomembna dejstva, ampak glasnost, s katero se je pljuvalo in žalilo nasprotnika. Ženske, ki so se ukvarjale s pisanjem in s politiko, so bile še posebej izpostavljene, kar dokazujejo številne žalitve, zmerljivke in omalovaževanja, ki jih je bila deležna Vodetova češ, da je "grda, stara, smrdeča cunjca, puhla lažiznanstvenica in vlačuga, kup življenjske nesreče in srčnega siromaštva".

Spol in usoda je knjiga o problematiki ženske v družbi. Njena avtorica je zagovarjala naravne razlike med moškim in žensko, spregovorila je o življenju moškega in ženske od rojstva dalje, nadaljevala s problemom prostitucije in z njo povezane dvojne morale, omenila probleme nezakonskih mater in otrok. S svojo knjigo je želela predvsem vzgojno vplivati na ženske in matere, da bi spremenile svoj pogled na pomembna življenjska vprašanja in da bi prispevale svoj delež k rešitvi problema enakosti spolov. Zato je skušala čim bolj plastično predstaviti usodo obeh spolov od otroških let do starosti, pozornost je posvetila položaju ženske v družini. Skušala je ugotoviti vzroke takšnega položaja, za katerega so bili "zaslužni" tako zunanji kot notranji, ekonomski in družbeni dejavniki.

Prvi del knjige je bil sprejet mirno. Z drugim delom, v katerem je kritično obravnavala zakonsko zvezo, se zavzela za enakopravnost obeh spolov in se s tem dotaknila temeljnega vprašanja razlik med spoloma, pa je segla na izredno občutljivo področje, saj je razžalila uradno cerkveno doktrino o zakonu in položaju žene v njem. Val napadov na knjigo in njeno avtorico je bil neizogiben.⁴

Tretja knjiga z naslovom **Spomin in pozaba** je izšla kot zadnja pri založbi Krtina in z njo naj bi bil dolg do Angele Vodetove vsaj delno poravnat. Ta knjiga nima spremne besede kot prejšnji dve, v njej se skozi samostojni besedili z naslovoma Spomini in Spomini na suženjske dni predstavi avtorica sama.

Knjiga ima tri sklope. Začne se z bibliografijo avtoričinih objavljenih del, dodan ji je še seznam funkcij v političnih organizacijah, društvih, seznam akcij, ki jih je vodila, tečajev, pri katerih je sodelovala, in predavanj, s katerimi je nastopala; je pregled dela, oziroma inventura objavljenih knjig, člankov, študij in predavanj, letakov in peticij, zbiranja podpisov ter društvenih in političnih funkcij.

Glavni del knjige sta že omenjeni spominski besedili na tem mestu sta objavljeni prvič. V prvem, ki je bilo dokončano leta 1961, je opisan čas do druge svetovne vojne, v drugem pa obdobje, ki ga je Vodetova preživela v nemškem taborišču Ravensbrück.

S Spomini, ki so napisani kot odlomki socialno-političnih dogajanj od prve do druge svetovne vojne,

kakor jih je doživljala njihova avtorica in so bili zamišljeni kot prispevek h knjigi *Žensko gibanje pri Slovencih*,⁵ je želela kot edina živeča priča dogodkov prispevati k zgodovinski resnici ženskega problema.⁶

Svojo življenjsko pot opisuje od osnovne šole, učiteljskih izkušenj do političnega delovanja, ves čas pa zanjo, kot pravi v enem od podnaslovov knjige, "življenje ni bilo praznik". Kmalu se je začela zavedati socialnih razlik in se je tako rekoč že v osnovni šoli podzavestno opredeljevala za boj proti socialnim in narodnostnim krivicam, ki jih je srečala na vsakem koraku. Z opazovanjem življenja okoli sebe in na podlagi lastnih izkušenj je bila tudi boj za žensko enakopravnost, saj se je morala ženska po tedanjih navadah pripravljati le za zakon in materinstvo, poklicno delo pa naj bi bilo le izhod v sili. Vendar je precej pozneje, ko je razmišljala o svoji usodi, ugotovila, da je njeno življenje bolj kot njen spol oblikoval njen značaj, zaradi katerega je zašla na pot, ki ji je prinesla neprijetnosti.

Ob njenih spomilih lahko vsaj malce zaslutimo, kakšna je bila usoda ženske, ki je nekoč, polna upanja in pričakovanj, delovala v najrazličnejših društvih in organizacijah, ki je pisala o otrocih, družini in odnosu med spoloma, o položaju ženske in njeni vlogi v družbi, ki je težko prenašala krivice, socialna razlikovanja in podcenjevalen odnos do žensk, ki je vse življenje z zanimanjem spremljala delovanje slovenskih političnih strank, pa se je potem znašla v osami, naprej zapora, nato tesnega stanovanja.

V njenem bogatem življenju sicer že prej ni manjkalo razočaranj, ker nikoli ni bila pripravljena skrivati svojega političnega prepričanja. Zaradi svoje neomajnosti in poštenja je večkrat zgubila tudi zaposlitev, v šoli in drugod. Zato ni nič čudnega, da je veliko pozornosti posvečala političnemu položaju pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma, in strankam, ki so delovale v tem obdobju. Pri tem pa ni prizanašala ne desno ne levo usmerjenim, njihovo delo je presojala kritično. Slovenski politiki, ki je prevladovala pred prvo in pozneje med obema vojnoma, je očitala nestrpnost, Slovence pa označila za "slovenske liliputance", ki so dosti več pozornosti posvečali osebnim zadevam in medsebojnim sporom kot idejam. Neprimerna politika je po njenem botrovala tudi za Slovence neustrezni rešitvi koroškega vprašanja: "Bila je velika doba, a pri nas je našla majhne ljudi".⁷ Politične stranke so se po njenem zanimale predvsem za svoje ozke koristi. Pisala je tudi o dogodkih na Zaloški cesti leta 1920, o pripravah na ustanovitev KPJ, o začetkih ženske komunistične organizacije v Sloveniji, o vladni politiki - Obznani in šestojanuarski diktaturi ter umiku komunistične stranke v ilegalo itd. Ob usodi socialdemokratske stranke je prikazala svoje videnje slovenskega narodnega vprašanja, ki je bilo

⁴ Prva in druga knjiga zbranih del Angele Vodetove sta obširno predstavljeni v: *Spol in upor*, zbrana dela Angele Vode, I. knjiga (Mateja Jeraj, Aleksandra Serše), v: *Zgodovinski časopis (ZČ) 2/53*, 1999, str. 281-283 in *Značaj in usoda*, zbrana dela Angele Vode, II. knjiga (isti avtorici), v: *ZČ 2/53*, 1999, str. 284-286.

⁵ Glej stran 1. Erna Muser.

⁶ *Spomin in pozaba*, zbrana dela Angele Vode, III. knjiga, Ljubljana 2000, str. 46. "Pregled dela", kot ga sama imenuje, je dodala k prošnji za priznavalnino, ker po letu 1953 ni imela pokojnine, a na prošnjo ni dobila odgovora.

⁷ Str. 93.

veliko let vzrok ostrih polemik ne samo med socialisti, marveč tudi v vrstah meščanskih strank. O delovanju klerikalne stranke pa je napisala: "Ker pa smo kmalu občutili nesposobnost centralne vlade in njeno brezbriznost za slovenske potrebe, je ljudi začelo minevati navdušenje za "južne brate" in tedaj so tudi klerikalci začeli govoriti in pisati bolj v avtonomističnem duhu. Toda samo v Slovenji. V Beogradu pa je dr. Korošec samodrško odločal o strankini politiki, ki je bila takrat izrazito centralistična in ujedinjaška in ni pokazal najmanjšega razumevanja za avtonomna prizadevanja bolj razgledanih ter trezno mislečih Slovencev. Ta neenotnost v klerikalnih vrstah je vladala vse dotlej, dokler je bila klerikalna stranka v centralni vladi. Po letu 1920 pa se je začel problem postavljati jasneje, s čimer si je pridobila klerikalna stranka precej simpatij med Slovenci. (Seveda je SLS še marsikdaj obrnila plašč po vetru ter vodila dvoumno politiko, kar se tiče slovenskega narodnega vprašanja. To se je zgodilo vedno, kadar je bila na vladi ter je paberkovala drobtine z mize srbskih centralistov v korist svoje strankarske politike).⁸

V letu 1921 je opravila specialistični izpit za poučevanje duševno prizadetih otrok in se je zaposlila na posebni šoli v Ljubljani, tu je ostala vse do leta 1944. Ves ta čas je sodelovala v boju za neodvisnost učiteljstva in javno delovala v društvu učiteljic. Kot predsednica društva je vodila gibanje za izgradnjo doma učiteljic tudi po letu 1931, ko je moralo društvo končati delovanje v prejšnji obliki. O učiteljskem poklicu je menila: "Učitelju so vseskozi dajali vedeti in čutiti, da je hlapec, ki mu veliki in majhni oblastniki režejo kruh, zato mora misliti, kakor mislijo oni in ravnati, kakor mu ukazujejo oni."⁹ Na zborovanjih, tečajih, v društvih in po radiu je predavala o vlogi žensk, o vzgoji in izobraževanju duševno motenih otrok itd. Pisala je knjige in redno objavljala v številnih ženskih časopisih in drugih revijah.

Dejavna je bila tudi v ženskih društvih, saj je bila ves čas zavzeta borka za pravice žensk. Zato ni čudno, da je povsod sodelovala v boju za žensko enakopravnost. Sodelovala je pri ustanovitvi Ženskega pokreta, imela je številna odgovorna mesta v ženskem gibanju, udeleževala se je kongresov, tudi mednarodnih. Za delovanje v ženskem gibanju se je odločila zato, ker nobena stranka ni povsem zadovoljila njenih želja. Morda ji je še najbolj ustrezal Ženski pokret, ki so ga ustanovile ženske s podobnimi humanističnimi in socialističnimi ideali in v katerem je lahko še najsvobodneje uresničevala svoje zamisli, še zlasti potem, ko je postala predsednica društva.

Leto 1939 je bilo za Angelo Vode usodno na publicističnem in na političnem področju, saj so nanjo leteli udarci z desne in z leve strani. Ob izidu drugega dela knjige Spol in usoda so jo ponižujoče sramotili klerikalni časopisi. O tej časopisni gonji in o neuspešnem iskanju pravice na sodišču je spregovorila v poglavju z naslovom Napad iz džungle. V njem razmišlja takole: "Ta rabsodba je pokazala vso pri-

stranskost režima in vso revščino sodnikov (...). V tisti dobi ni bilo mogoče pričakovati drugega: politično ozračje je bilo svinčeno, doba je bila v pričakovanju odločitve. Ko sem srečala sodnika dr. A. L. in sem očitala pristranost sodišča, je rekel cinično: 'kaj pa ste pričakovali? kadar bo vaša skupina na vladi, tudi ne bo drugače ravnala...'.¹⁰ Ta spor naj bi po njenem posredno povzročil tudi njeno aretacijo in jo privedel v koncentracijsko taborišče Ravensbrück.

Leta 1939 so jo zaradi nediscipliniranosti iz svoje organizacije izključili tudi komunisti, ker ni bila pripravljena končati s protinacistično propagando ob sklenitvi pakta med Stalinom in Hitlerjem.

Drugi del knjige so Spomini na suženjske dni. To je spis o nečlovečnosti, neizprososti, trpljenju in je hkrati obtožba nacizma. Kot je zapisala sama, je te spomine na najstrašnejše dni svojega življenja posvetila tovarišicam v trpljenju in vsem tistim, ki so hodile nepopisno težko, trnjevo pot v dobi suženjstva, ko jih je družilo do takrat nesluteno gorje, duševno in telesno, ko so se grmadila nepopisna ponižanja, ki so bila plod satanske domišljije ljudi, ki so priklicali nad človeštvo toliko zla. Spominov pa ni posvetila samo rojakinjam in tujkam, ampak vsem ljudem – tisočim najboljših sodobnikov tistih strašnih dni, ki so gnili po nemških taboriščih – grobnicah.

Vodetova je v svojih spominih na Ravensbrück dvignila glas v imenu vseh, "ki so trpeli po taboriščih v Nemčiji in drugod, ki so gnili v ječah, ki so umirali kot žrtve terorja, ki so trpeli mučenje in nasilje, ki so padli kot talci, ki so izgubili svoje domove, ki so bili izgnani iz domovine, ki so trpeli lakoto in pomanjkanje", in pozvala vse žene, matere in narode vsega sveta, da se združijo v prizadevanju, da onemogočijo vrnitev fašizma v kakršni koli obliki in preprečijo možnost nove vojne in da zgradijo nov svet, ki bo temeljil na resnični svobodi in pravi človečnosti. Dodala je: "Kdor hoče resnično preobraziti svet, more to storiti zgolj z značajnim, kvalitetnim človekom, ne zgolj s strokovnjaki in fanatiki."¹¹

Po mnenju avtorice ni mogoče spregledati trpljenja, ki so ga preživeli milijoni, ne da bi se vprašali, kdo je povzročil toliko gorja, in brez glasne obtožbe takega ravnanja. Obtožba bi morala biti po njenem tako glasna, "da je človeštvo ne bo nikdar moglo preslišati". Vsi narodi bi morali družno glasno in jasno izreči obtožbo v svoji domovini, v Evropi, v svetu, in sicer: "Obtožujemo fašizem, ki je utrl pot najstrašnejši reakciji, ki je prinesla narodom bedo in zasužnjenje ter pogin svobodoljubnim, naprednim duhovom.

Obtožujemo nemški nacizem, ki je zanetil svetovni požar, zasužnjil evropske narode, zakrivil smrt milijonov ljudi vseh narodnosti, spremenil cvetoča mesta v razvaline in uničil neprecenljive dobrine v vsej Evropi...

A mi Slovenci, ki smo bili deležni brezmejnega trpljenja v nemških taboriščih, bomo še posebej povzdignili svoj glas pred domovino, pred rojaki. Mi obtožujemo posebej tiste, ki so nas poslali v nemško

⁸ Str. 105.

⁹ Str. 59.

¹⁰ Str. 196.

¹¹ Str. 310.

sužnjost kajti to so bili naši rojaki...To je bila najstrašnejša zavest, najbolj žgoč občutek sramote in ponižanja pred pripadniki drugih narodov."¹²

Avtorica se tudi sprašuje zakaj in čemu toliko gorja: to vprašanje si je zastavljala vsak dan znova, ko je stala s sotrpinkami v snegu in mrazu - ali pa v žgočem soncu na "apelu":

"Kakšna je bila naša krivda, zaradi katere so nas izročali v trpljenje? Ali je krivda nasprotno prepričanje? Kajti že to samo je bilo često povod, da te je spravil nasprotnik v koncentracijsko taborišče."¹³

Svoje rojake sprašuje: "Govorili ste o partizanskih zločinih ter zmotnih idejnih in političnih načrtih osvobodilnega gibanja. Bodisi, da je bilo tako - po vašem gledanju in prepričanju, - toda ali se zločini popravljajo z grozodejstvi, ali se zmote odpravljajo z zablodami, ali se nasprotno politično prepričanje pobija s tem, da se človeka pošlje v nemško sužnjost?"

Imeli ste zakone, ki ste jih priznavali. Zakaj niste sodili po teh zakonih, zakaj ste sprejeli ovadbo osebnega maščevalca kot golo resnico ter pogubili človeka brez preiskave in sodbe?"¹⁴

Kot ženska poudarja tudi odgovornost žensk, saj so imele v svojih rokah moč, s katero bi lahko preprečile marsikatero gorje: "Obtožujemo tudi vas nemške ženske, ki ste imele oblast nad nami. Naše trpljenje je bilo premnogokrat tako kruto prav zaradi vaše nečlovečnosti, zaradi vaše krvoločnosti. Nikoli ne bo nemški narod s sebe zbrisal madeža, s katerim ste ga omadeževale tudi ve, nemške žene. Največji krvnik, kar jih pozna zgodovina, je napravil tudi iz vas zveri, ki so storile vse, da bi bilo naše trpljenje še hujše. Ve ste teptale naše človeško dostojanstvo, ve ste gledale v nas slabša bitja od zločincev, saj ste ravnale z nami slabše kot z živino. Pozabile ste, da ste tudi same žene in matere, saj ni bilo v vas niti sledu ženskosti in človečnosti. V vas je moralo zamreti sleherno čustvo materinstva...."¹⁵

Spomine na taborišče sklene s poglavjem Miselne osnove nemškega taborišča, kjer na podlagi proučene literature, ki je navedena na str. 344, razloži Hitlerjev vzpon in vzpon nacizma ter spregovori o koncentracijskih taboriščih. Nemški državni sistem je označila kot sistem političnega banditstva, kajti Hitlerjeve metode so bile preračunane na končni udar in zmago in prav v ta namen je na eni strani iz množic naredil fanatike, na drugi jih je ustrahoval s terorjem. Predhodnik Hitlerjevega fašizma je pangermanizem, zametki pangermanizama pa segajo daleč v zgodovino nastajanja nemške države. Za posebnost pruskega značaja pa je označila brezdušno discipliniranost in izredno krutost s pomanjkanjem vsake tankočutnosti ter odklanjanjem globlje duhovnosti.

Avtorica je v svojih spisih preroško svarila pred nacizmom, natančneje ga je obdelala v knjigi Žena i

fašizam.¹⁶ Objava Spominov na suženjske dni je morda malce pozna, a vendar je njena obtožba nacizma v knjigi še vedno aktualna. Njenih obtožb človeštvo ne bi smelo preslišati in pozabiti, da ne bi bile neprecenljive dobrine znova uničene in da ne bi svobodoljubnih in naprednih duhov tako ali drugače znova zatrli.

Saša Serše

Žarko Lazarević, Jože Prinčič: Zgodovina slovenskega bančništva, Združenje bank Slovenije, Ljubljana 2000

Denarni zavodi sodijo med starejše slovenske ustanove, saj njihovo delovanje sega v začetek 19. stoletja, medtem ko nam je nekatere druge nacionalno pomembne ustanove uspelo oblikovati šele v prvi polovici 20. stoletja. Bančništvo kot gospodarska panoga je poleg kmetijstva in industrije tisto strateško področje, ki je ključnega pomena za obstoj in samozavest naroda. To so tehtni razlogi, da se dosežke slovenskega denarništva umesti v nacionalno gospodarsko zgodovino. Slovenija je med prvimi državami, ki ima obdelano zgodovino bančništva od prvih poskusov do današnjih dni in izsledke raziskav zbrane v eni knjigi. Zasluga za to poglobljeno znanstveno obdelavo gre predvsem avtorjema knjige Zgodovina slovenskega bančništva dr. Ž. Lazareviću in dr. J. Prinčiču in Združenju bank Slovenije, ki je izid knjige omogočilo in tako počastilo 180-letnico prvega denarnega zavoda *Kranjske hranilnice v Ljubljani* in 100. obletnico ustanovitve prve slovenske banke *Ljubljanske kreditne banke*.

Dokaz, da bančništvo in razvoj le-tega ni domena samo ekonomistov, dobimo, ko odpremo to strokovno izjemno izdelano, obenem pa zanimivo knjigo, ko nas avtorja popeljeta v obdobje velikih dogodkov in sprememb sodobne zgodovine, dolgo skoraj 200 let.

V prvem delu, ki obsega čas od začetka 19. stoletja do druge svetovne vojne, nas avtorja seznanita z razvojem prvih denarnih zavodov pri nas – hranilnic in posojilnic, kreditnih zadrug in bank – ki so doživeli svoj prvi vzpon in razcvet v začetku prejšnjega stoletja. Dvajseta leta 20. stoletja so za slovenske denarne zavode pomenila čas stabilnosti in uspeha, razen v Primorju, kjer so se sicer uspešni denarni zavodi soočali s prisilno likvidacijo, ki jo je izvajala nova italijanska oblast. Hud udarec denarnim zavodom je bila velika gospodarska kriza in njenim posledicam se ni bilo mogoče izogniti. Šele leta 1935 so se razmere začele umirjati in denarno poslovanje izboljševati. Razvoj pa je prekinila druga svetovna vojna, saj je razkosala slovenski gospodarski prostor. Države, ki so si tu razdelile vplivna območja, so si prizadevale za

¹² Str. 211.

¹³ Str. 212.

¹⁴ Str. 212.

¹⁵ Str. 212.

¹⁶ Angela Vode, *Žena i fašizam*, Beograd 1935. Knjiga žal ni ohranjena v nobeni javni knjižnici v Sloveniji.